

INTERNATIONAL COUNCIL ON MONUMENTS AND SITES

Netherlands

Jaarverslag 2002/2003

Vereniging ICOMOS Nederland

Secretariaat: Erfgoedhuis
Herengracht 474, 1017 CA Amsterdam
tel. (020) 627 77 06, fax (020) 624 25 36
ICOMOS@erfgoedhuis.nl

Jaarverslag 2002/2003 Vereniging ICOMOS-Nederland

Organisatie

ICOMOS-Nederland is de nationale afdeling van de internationale beroepsvereniging van experts in de monumentenzorg. Georganiseerd als een vereniging functioneert ICOMOS-NL voor haar leden als de springplank naar het internationale werkveld, met een permanent bureau dat de informatiestroom kanaliseert. Bovendien heeft de vereniging een functie om haar leden door het bevorderen van onderlinge contacten blijvend te motiveren en stimuleren in hun inzet voor de internationale monumentenzorg.

Ledental

Gezien die specifieke invalshoek is het aantal leden relatief beperkt, maar de reikwijdte daarentegen onverwacht groot. Het ledental van ICOMOS-Nederland is stabiel. Met een gemiddeld jaarlijks verloop van 5 tot 10 leden, blijft het bestand bestaan uit actieve, betrokken leden en vloeien leden met een dalende affiniteit kennelijk op natuurlijke wijze af.

<i>jaar</i>	<i>individueel</i>	<i>institutioneel</i>	<i>honorair</i>	<i>totaal</i>
2001	115	15	1	131
2002	117	16	1	134
2003	120	16	2	138

Bestuur

Gedurende 2002 en 2003 hebben zich weinig personele wijzigingen in de bestuurssamenstelling voorgedaan. Mw. Ellen van Olst moest tot haar grote spijt in januari 2002 haar lidmaatschap van het bestuur om gezondheidsredenen opzeggen. Juist nu een nieuwe voorzitter zo kort in functie is, achtte zij zich niet in staat haar taak als vice-voorzitter naar behoren uit te kunnen oefenen.

In december 2001 is tijdens de Ledenvergadering besloten tot een statutenwijziging. Doel van deze wijziging was de vereenvoudiging van de bestuursstructuur, door het Algemeen Bestuur (18 leden) te laten vervallen en het Dagelijks Bestuur (7 leden) als een Bestuur van 5 tot 9 leden voort te laten bestaan als enige bestuursorgaan naast de ALV. Om de inhoudelijke imput aan het bestuur vanuit de leden te waarborgen is voorgesteld om een Raad van ISC-vertegenwoordigers in te stellen.

De wijziging van bestuurssamenstelling is medio 2002 geëffectueerd.

De volledige bestuurssamenstelling treft u aan in bijlage 1.

Het bestuur kwam vier keer per jaar bijeen om beleidszaken van de vereniging te bespreken.

Algemene ledenvergadering

De Algemene Ledenvergadering 2002 werd gehouden op 24 mei in het Stadhuis van Gouda, genereus ter beschikking gesteld door het Gemeentebestuur. Tot de geagendeerde statutenwijziging (zie vorige paragraaf) kon door het niet bereiken van het vereiste quorum niet besloten worden. Op 20 juni 2002 is in het nationaal Erfgoedhuis een Bijzondere Ledenvergadering gehouden, waarin rechtsgeldig over de statutenwijziging kon worden gestemd – het voorstel is ongewijzigd aangenomen.

De ALV 2003 vond plaats op 5 maart in Amsterdam (Erfgoedhuis). Geheel in de door de nieuwe voorzitter aangekondigde lijn kon de vergadering kort en zakelijk worden gehouden.

Secretariaat

Benedict Goes voert sinds april 2000 als *chef de bureau* het secretariaat van de vereniging. Om kostentechnische redenen is de aanstelling per 1-1-2004 in uren verminderd. Het bestuur is bezig een passende oplossing te zoeken om alle lopende taken effectief uit te kunnen voeren.

Het bureau functioneert enerzijds als centraal Nederlands contactpunt voor ICOMOS, anderzijds als secretariaat van het bestuur en de vereniging ICOMOS-Nederland.

Werkzaamheden behorend bij de eerstgenoemde functie worden in het navolgende deel van het jaarverslag uitgebreid besproken.

Het bestuurssecretariaat omvat in- en uitgaande post, beleggen en notuleren van vergaderingen, financiële administratie, bijhouden ledenlijsten en database. Uitzonderlijk waren de contacten met de notaris om teneinde de statuten volgens bestuursbesluit te wijzigen.

ICOMOS Nederland profiteert sinds jaren van de huisvesting van haar secretariaat in het Nationale Erfgoedhuis te Amsterdam. Praktische zaken als de uitbesteding van loonadministratie en computerbeheer bij professionele medewerkers van NCM en ondersteuning van de huismeesters bij ontvangst van bezoekers ter vergadering, zijn praktisch onmisbare zaken voor een éénmans-bedrijf als het ICOMOS bureau.

De activiteiten die zijn uitgevoerd in de beide verslagjaren zijn gerubriceerd volgens de indeling van het beleidsplan juni 2000.

- A. Uitwisseling en ontmoeting
- B. Profilering internationaal
- C. Profilering nationaal
- D. Kennisontwikkeling via de International Scientific Committees
- E. Leveren expertise
- F. Betrokkenheid bij het Werelderfgoed
- G. Gastheerschap

A. Uitwisseling en ontmoeting

Door gestage toename van het aantal leden dat bereikbaar is via e-mail – aan het eind van het verslagjaar 80 % - kon de informatie-uitwisseling tussen het secretariaat en de leden snel en adequaat langs elektronische weg verlopen. Om die reden is geen gedrukte Nieuwsbrief uitgegeven. Voor de leden die niet over e-mail verbinding beschikken, werden van de berichten papieren versies per post verstuurd, behalve wanneer de urgentie dat niet toeliet.

De internationale congres- en evenementen-agenda werd op de website van NCM 'gehost'.

De ledenservice, de faciliterende rol om contacten van leden met buitenlandse organisaties en personen tot stand te helpen brengen, werd door het secretariaat uitgevoerd. Door toegenomen kennis van de chef de bureau over de leden en het werkterrein is de frequentie en effectiviteit steeds verbeterd.

Een belangrijk onderdeel van de uitwisseling vormen de lezingen en het sociale programma daaromheen.

Lezingenprogramma

Onder auspiciën van de ICOMAC (activiteitencommissie) – voor de samenstelling zie bijlage 3 – werd een programma van lezingen en excursies georganiseerd. De avonden hebben een meerledig doel. Ten eerste bieden ze de mogelijkheid kennis te nemen van het cultureel erfgoed en de actuele ontwikkeling daaromtrent in het buitenland. Daarnaast is het sociale aspect, namelijk het in contact brengen van de leden onderling, van niet te onderschatten belang. De aan de lezingen voorafgaande borrel en maaltijd biedt hiervoor de ruimte. Door de uitgebreide cateringsmogelijkheden die Amsterdam biedt, is het steeds gelukt om een bij het onderwerp passende maaltijd voor de toehoorders op tafel te zetten. Gemiddeld nemen een 25-tal mensen aan het programma deel, met een duidelijke stijgende tendens in dit aantal. Reden daarvan is enerzijds het belang dat de leden hechten aan de onderlinge contactmogelijkheid, anderzijds het feit dat voor elke lezing extra uitnodigingen worden verstuurd aan specifiek in het onderwerp geïnteresseerden. Hiermee krijgt ICOMOS een groeiend netwerk van contacten buiten de eigen kring.

Waar mogelijk probeert de activiteitencommissie buitenlanders bezoekers uit het werkveld in het programma op te nemen. Meer dan andere jaren is het in 2002 en 2003 gelukt om bezoekers de gelegenheid te bieden iets over hun werk te vertellen

"Europese luchtvaartmonumenten" - 20 februari 2002

Professor Marieke Kuipers (RDMZ/UM) is betrokken bij het Raphaëlproject Europe de l'Air, een onderzoek naar het (her)gebruik van historische civiele luchthavens en bijbehorende gebouwen uit de jaren '30 in Europa (Tempelhof, Berlijn; Le Bourget, Parijs). Met name de bijzondere technische constructies, de omvang der gebouwen en de specifieke terreininrichting stellen opgaven voor cultuurbehoud die in die mate van complexiteit en schaal nog niet eerder aan de orde zijn geweest. Gaandeweg kwamen ook de historische militaire luchtmachtbases (zoals Deelen en Toulouse) aan de orde, waar ir. Gustaaf Boissevain (Adviseur Architectuur, DGW&T, Ministerie van Defensie) nader op inging. Het blijkt dringend noodzakelijk om bij de verdere ontwikkelingen nadrukkelijker de cultuurhistorische dimensie in de afwegingen te betrekken, zoals dat sinds de jaren '70 voor de spoorwegstations in gang is gezet. Dankzij dit Raphaëlproject lijken de herbestemmingsprocessen van Tempelhof (Berlijn) en Speke (Liverpool) voor het cultuurbehoud positiever te verlopen dan het zich aanvankelijk liet aanzien, al zijn nog niet alle problemen opgelost. Een onbekend maar uiterst boeiend overzicht van een specifieke vorm van monumentenzorg.

"Continuity and Change in Urban Conservation. A Conflicting Choice " - 17 april 2002

From March to June 2002, Dr ir Mohammad Danisworo will be guest professor at the Delft Technical University, lecturing (among others) at the Master of Science-course 'Renewal and Redesign of City Areas'. Danisworo studied architecture in Bandung, Kentucky en Berkeley (USA) and worked with Skidmore, Owings & Merrill (USA) 1968-70. Upon his return to Indonesia, he was one of the founders of PT Encona Engineering, a bureau for architectural and urban design in Indonesia. He worked for instance on the urban design guidelines of the city and the revitalising of the harbour of Jakarta and on the international airport of Bali. In 1984 Danisworo graduated at the University of Washington and a year afterwards he was appointed as head of the Faculty of Architecture of the ITB. Since 1989 he has been professor in architecture, since 1996 also in urban design at the Centre for Urban Design he created at the ITB.

The quick and unregulated expansion of several cities in Indonesia asks for a reflection on the meaning, the practice and opportunities of the urban design profession. How should historical objects and structures, which are by their history part of the shared Indonesian and Dutch heritage, be incorporated into present and future design tasks. Mr. Danisworo talks about his experiences and ideas on this topic.

De Banda-eilanden, de erfenis van Oom Coen - 12 juni 2002

Jean-Paul Corten, Peter van Dun en Pieter Floore schetsen een beeld van de actuele situatie in de Banda-archipel. De recente onrusten op de Molukken hebben ook hier hun sporen nagelaten en leiden tot een verdere verslechtering van de levensomstandigheden van de bevolking. In oktober 2001 is een Nederlandse missie uitgerust om de mogelijkheden van revitalisering van de eilanden te onderzoeken. De missie vond plaats op verzoek van het Gouvernement van de Molukken. De drie missie-leden rapporteren over het toekomstperspectief voor de eilandenarchipel en haar bewoners en welke kansen en risico's dat voor het erfgoed biedt?

Citaten uit Amsterdam in de Baltische bouwkunst van de 17de eeuw – 11 september 2002

Parallel aan de intensieve handel vanuit Amsterdam met de Oostzee, ontstonden in de 17de eeuw nauwe culturele betrekkingen. Voor Zweden (in de die tijd inclusief o.a. Finland, Estland en Letland) fungeerde Amsterdam als de belangrijkste markt voor nieuwe architectuur. Via een netwerk van opdrachtgevers, architecten en zogenaamde cultuur-agenten kon het classicisme van Van Campen, Vingboons, Dortsman e.a. navolging bereiken van Stockholm tot Tallinn, van Göteborg tot Riga. Mw. drs. Badeloch Noldus, promovendus aan de RUL op dit onderwerp, toonde aan dat dit van beslissende invloed is geweest voor de ontwikkeling van de bouwkunst in het Noorden.

De theoretische inleiding werd door ICOMOS-NL voorzitter Koen Ottenheim vervolgd met het werk van één 17e eeuwse architect die het Hollands classicisme in Polen actief heeft uitgedragen: Tilman van Gameren (1632-1706). Deze in west-Europa vrijwel onbekende leerling uit de school van Jacob van Campen was als hofarchitect van prins Lubomirski uiterst actief en succesvol in Polen. Zo ontwierp hij o.a. het onvolprezen Krasinski Paleis dat geïnspireerd is op het Amsterdamse stadhuis. Het meest interessant is echter dat vrijwel al zijn tekeningen, van schets tot uitgewerkt detail, bewaard zijn gebleven en dat deze een uitzonderlijke artistieke kwaliteit tonen.

"India revisited" - 9 oktober 2002

In de vorige eeuw zijn diverse keren en met wisselende middelen inventarisaties uitgevoerd van VOC-monumenten in India.

Mr. R. Barendsen was van 1956 tot 1971 werkzaam in Calcutta alwaar hij eveneens benoemd was tot honorair consul. Aan de hand van het verzoek van de heer Offerhaus van de toenmalige Stichting Cultuurgeschiedenis Nederlanders Overzee over informatie over overblijfselen uit de VOC-tijd in India heeft de heer Barendsen in de jaren 1963 tot 1971 vrijwel alle Indiase VOC-plaatsen bezocht. Hierbij heeft hij 8mm films gemaakt, waarvan er één over de plaatsen aan de Malabarkust werd vertoond. Het luide geratel van de projector gaf een passend achtergrondgeluid bij de historische, met professionalisme gemaakte films. Ir. L.B. Wevers heeft in 1992, 1994 en 1997 een drietal bouwkundige inventarisaties naar VOC monumenten in India uitgevoerd. Hij heeft deze gegevens verwerkt in het hoofdstuk over India van het boek "Nederlands erfgoed overzee" van prof.dr.ir. C.L. Temminck Groll. In vergelijking met de film van de heer Barendsen heeft hij van een aantal plaatsen aan de Malabarkust de recente toestand laten zien door middel van dia's.

"Facetten van Spanje: ICOMOS bijeen en Gaudí hersteld" – 18 december 2002

Koen Ottenheim, voorzitter van ICOMOS Nederland, gaf enige impressies van de General Assembly met bijbehorend symposium dat begin december in Madrid werd gehouden. Als gebruikelijk bleek het een bestuurlijk spektakel, maar tevens een ongeëvenaard sociaal circuit van monumentenzorgers. Een keuze uit het grote aantal voordrachten werd toegelicht.

Het hoofdthema van de avond was Gaudí, de Spaans architect, ter ere van wiens 150-jarige geboortedag, 2002 benoemd is tot Gaudí-jaar. Onze Nederlandse specialist op dit gebied, Jan Molema, ging in op één aspect van het werk van Gaudí. Nu het meeste van zijn werk een ouderdom van een eeuw bereikt heeft, is het onvermijdelijk dat er restauratiewerk verricht moet worden. De originaliteit van het werk en de ongebruikelijke materialen en technieken stellen de internationale restauratie-deskundigen voor een lastige opgave. Nog altijd blijken de analyses van de ontwerpen door Molema cs. tot de meest bepalende te behoren. Tijdens een Gaudí-congres in november, waar Molema als één van de weinige buitenlanders als expert was genodigd, zijn deze problemen uitvoerig besproken. Het bleek een interessante casus voor de leden van ICOMOS om over mee te discussiëren.

"Medan de plantersstad" – 19 februari 2003

Eén van de meest indrukwekkende steden in Indonesië wat betreft koloniale architectuur is Medan op Sumatra. De plantersstad Medan is in enkele decennia vanaf 1870 uit de grond gestampt nadat was ontdekt dat het Deli district bij uitstek geschikt bleek voor de teelt van tabak. Later kwamen daar ook de rubber- en palmolie plantages bij. Medan werd het financiële en economische centrum waar de plantage maatschappijen hun fraaie kantoren lieten bouwen. Tot op heden is nog veel van de vooroorlogse architectuur en infrastructuur bewaard gebleven. De in Medan wonende historicus Dirk Buiskool schetst de geschiedenis van de stad.

Op verzoek van de Sumatra Heritage Trust heeft Peter van Dun in 2002 een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om het gebouwde erfgoed een plaats te geven in de revitalisatie van de binnenstad. Met inzet van architectuur studenten van lokale universiteiten is een inventarisatie van functies, kansen en bedreigingen van de monumenten gemaakt die de basis dienen van verdere planvorming.

"Forten rond Amsterdam en Lissabon" – 16 april 2003

De cultuurhistorische waarde van de Stelling van Amsterdam is bekend en erkend: werelderfgoed-status, 125 provinciale en diverse rijksmonumenten die er deel van uitmaken. Het is echter lastig om "het monument" zichtbaar te maken, de stelling is immers opgezet om als verdedigingswerk zo min mogelijk op te vallen in het landschap. Tegelijkertijd is behoud in dit dynamische deel van het land (de Randstedelijke bebouwing en verkeer, Schiphol, Noordzeekanaal, Zaanstreek) een opgave. Caroline Smook geeft een beeld van deze tegenstrijdige belangen en de rol die de provincie NH daarin speelt. Hedendaagse functies ingebed in de structuur van de Stelling, waardoor landschappelijke elementen worden benadrukt. Talloze gedetailleerde streekplannen zijn aangepast om af te bakenen waar de Stelling moet worden behouden en waar ontwikkeling kan worden toegelaten.

De Stelling van Lissabon (*Linhas de Torres Vedras*) is een vergelijkbare serie fortificaties, maar dan van een eeuw eerder, aangelegd als verdediging tegen de Napoleontische legers. Meer nog dan in Noord-Holland zijn de Portugese forten op strategische en landschappelijk opvallende plaatsen gesitueerd. De forten tonen expliciet hun historische en – voor de goede verstaander – cultuurhistorische waarde als 'landmarks' in het bergachtige gebied. Het behoud kan echter onmogelijk alleen op deze gronden gewaarborgd worden, economisch gezien is dit niet verantwoord. In samenwerking met organisaties voor natuurbeheer blijkt er echter veel meer mogelijk. Ana Quinta Wevers werkte voor het *Instituto Português do Património Arquitectónico* aan een beheersplan. Zij geeft toelichting over de werkwijze en resultaten.

Community Participation in heritage movement in Indonesia

Heritage movement by community – the private initiative in heritage conservation - only started in the mid of 1980s in Indonesia. It is a long process to raise awareness about the importance of heritage for Indonesia who has a very rapid development. Cities and places lost their characteristics due to demolition of historical buildings and declined environment. Nevertheless, the community initiatives grow and start to play important role in saving heritage in this country proved by the determination to make 2003 as the Indonesian Heritage Year. In 2002 the first national conference of all local heritage organisations took place, which was an important step forwards in mutual communication.

Hasti Tarekat is the Executive Director of Sumatra Heritage Trust since 1998 and one of the founders of the Indonesian Network for Heritage Conservation.

"Kunst en politiek van Afghanistan" – 3 september 2003

Het Afghanistan dat we van het nieuws kennen toont voornamelijk verwoesting, dood en verderf. Het tragische lot van de Boeddha's van Bamiyan is wellicht het meest sprekende voorbeeld. Het land heeft echter ook heel veel schoons te bieden.

Jet en Peter van Krieken zijn reeds jaren betrokken bij Afghanistan en woonde langere tijd in de regio. De rijke en boeiende geschiedenis wordt geschetst door Jet van Krieken, mede-oprichtster van SPACH (*Society for the Preservation of Afghanistan's Cultural Heritage*). Alexander de Grote, het Boeddhisme, de Zijderoute en de opkomst van de Islam zullen daarbij aan bod komen. Ook zal ingegaan worden op de jarenlange inspanningen om dit rijke culturele erfgoed zo goed mogelijk te behouden.

Peter van Krieken, specialist asiel- en migratierecht en uitgegroeid tot Afghanistan-deskundige gedurende de jaren dat hij aan het hoofd stond van UNHCR's Peshawar/NWFP (Pakistan) kantoor, belicht de recente geschiedenis met zijn politieke ontwikkelingen, sociaal/maatschappelijke problematiek, onderwijs, vluchtelingen etc.

"Brazilië – public awareness or not ?" – 16 december 2003

Twee bijzondere erfgoedlocaties in Brazilië, beiden uit de korte tijd van de Nederlandse expansie in de eerste helft van de 17^e eeuw, ondervinden ieder een verschillende publieke belangstelling.

Fort Maurits werd in 1637 in opdracht van Johan Maurits van Nassau gebouwd op een strategische heuvel aan de monding van de Rio São Franscesco. Tot 1645 fungeerde het als grensfort met het zuidelijker gelegen gebied van Bahia dat door de Portugezen was gedomineerd. In dat jaar veroverden de Portugezen het fort dat ze direct ontmantelden. Rond dezelfde plek groeide het stadje Penedo, waar de *Largo do Forte* nog altijd het rechthoekige plein in het centrum aanduidt. Barbara Consolini heeft alle archieven en kaartmateriaal mbt Fort Maurits verzameld en brengt verslag uit.

In Recife, noord-oost Brailië, is niet alleen het Fort Oranje een opvallend monument. Een kleiner historisch element, maar met onmiskenbare oorsprong in de tijd van Johan Maurits, heeft onlangs een betekenisvolle metamorfose ondergaan. Hannedeia van Nederveen licht het toe.

De Trilha dos Holandeses is een pad tussen Fort Oranje en het plaatsje Vila Velha, 2,5 km naar het noorden op een hoge heuvel. Onderaan die heuvel ligt de Porto dos Holandeses aan de idyllische monding van het riviertje de Paripé. Over de Paripé lag een brug met door een kever aangetaste pijlers en verrotte planken. Het pad (*trilha* of *trail*) volgt ongeveer dezelfde trajectlijn als een pad dat in de zeventiende eeuw gelopen heeft ten behoeve van de soldaten. In het Project Trilha dos Holandeses is dit pad is schoongemaakt, de brug hersteld en zijn tien voorlichtingspanelen waarin de historie, flora en fauna wordt toegelicht. De bevolking van Vila Velha is in een interactief, educatief programma bij het project betrokken geweest.

Excursies

Geelvinck-Hinlopen Huis – 5 maart 2002

Het Geelvinck Hinlopen Huis is één van de meest monumentale woonhuizen in de Gouden Bocht van de Herengracht, gebouwd in 1687 door Albert Geelvinck en zijn vrouw Sara Hinlopen als teken van hun voorspoed en rijkdom. Het was in feite de kroon op hun huwelijk, dat in 1680 was gesloten als alliantie tussen twee machtige patriciërsfamilies uit de Gouden Eeuw: de Hinlopens als mede-oprichters van de VOC, de Geelvincken als bewindvoerders van de VOC of - zoals Albert - van de WIC.

Het huis werd rond 1990 in volledige luister hersteld. Op de bel-etage is sedert 1996 een klein museum gevestigd dat beheerd wordt door de Geelvinck Hinlopen Huis Stichting.

Na de bezichtiging zal de directeur van de stichting, Dunya Verwey, iets vertellen over *Maecenas World Patrimony Foundation*. Deze stichting heeft als doel het behoud van het artistieke erfgoed binnen de gebouwen van de VN en haar agentschappen. Het eerste project was de restauratie van Marc Chagall's "Peace Window" in de hal van het VN Hoofdkantoor in New York (2001). Het meest spraakmakende project is de restauratie van de Hemelglobe van Paulanship die sinds 1939 de Cour d'Honneur van het Palais des Nations in Genève siert. Deze bronzen bol van 4 meter doorsnede en een gewicht van 7000 kg werd oorspronkelijk door een elektromotor rondgedraaid en is ernstig aan herstel toe.

Sint Janskerk, Gouda – 24 mei 2002

Na afloop van de Algemene Ledenvergadering in de Raadszaal van het Stadhuis van Gouda werd een bezoek gebracht aan de Sint-Janskerk. ... gaf een toelichting op de unieke Goudse glazen. Bianca van den Berg nam de aanwezigen mee op een bijzondere excursie naar de kap van de kerk. Vooral het uitstapje naar buiten, op de spits van de kerk, gaf een uniek beeld van het dank van deze langste Nederlandse kerk en de omliggende stad tot ver over de IJssel. Als vervolg op de bezichtiging van de gebrandschilderde ramen werd een bezoek gebracht aan het Stedelijk Museum Gouda, waar de tentoonstelling "Het Geheim van Gouda" de originele kartons van de hand van Dirk en Wouter Crabeth toonde en van een historisch kader voorzag. Ter afsluiting van de informatieve middag werd een borrel aangeboden in de ...club.

Trompenburg, 's Graveland - 16 augustus 2002

Op uitnodiging van de restauratiearchitect Hans Vlaardingerbroek en bouwhistoricus Leo Wevers werd aan de leden de mogelijkheid geboden om de Trompenburg te bezichtigen.

In 1678 werd begonnen met de bouw van dit landhuis voor de vermaarde admiraal Cornelis Tromp, zoon van de zeeheld Maarten Harpertszoon Tromp. Het huis bestaat niet slechts uit een rechthoekig Corps-de-logis, maar werd tevens voorzien van een opvallende, vrijstaande koepelzaal (Paviljoen). Beide delen werden gescheiden door een smaller tussenlid. Minstens zo opvallend was de constructie van de buitengevels. Hier werd gekozen voor een samengestelde constructie van gemetselde gevels, afgewerkt met grenen stijl- en regelwerk waartegen verticale grenen delen.

Het zijn zowel de bouwheer als de architectonische en bouwkundige kwaliteiten die de - hoge - plaatsing op de lijst van de honderd belangrijkste monumenten in Nederland rechtvaardigen.

Kasteel Zwijnsbergen & Kasteel Nederhemert - 4 juli 2003

Twee opmerkelijke restauratie-projecten waarbij ICOMOS-leden betrokken zijn bieden de gelegenheid om het werk in uitvoering te zien:

* Kasteel Zwijnsbergen op initiatief van de familie Van Lanschot; bouwhistoricus Leo Wevers, restauratiearchitecten Cor Bouwstra en René Bosch van Drakenstein.

* Kasteel Nederhemert op instigatie van Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, projectleider Johan Carel Bierens de Haan; restauratie-architect Walter Kramer.

Kasteel Zwijnsbergen in Helvoirt is een slot waarvan de eerste vermeldingen reeds uit 1440 dateren. Bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek dateren belangrijke delen in 1552 met uitbreidingen met een toren en poortgebouw rond 1560 en extra verdiepingen en een torenbekroning een eeuw later. Het

landschapspark van Zoicher is intact gebleven. Sinds 1914 is het kasteel in bezit van de familie van Lanschot, die veel herstelwerkzaamheden heeft doen verrichten. In maart 2001 brak er brand uit in het kasteel. De bewoners wisten zich tijdig in veiligheid te brengen, zodat er geen persoonlijke offers te betreuren zijn. Het kasteel werd zwaar beschadigd. Terstond is een plan tot herstel gemaakt. Onlangs is voor dit kasteel een "Kanjersubsidie" beschikbaar gesteld, waardoor de restauratieplannen kunnen aanvangen.

Kasteel Nederhemert, met een historie die teruggaat tot 1300, stond in januari 1945 enkele dagen in brand, verlaten in een geëvacueerde Bommelerwaard. Het interieur ging volledig verloren; alleen de buitenmuren bleven overeind. De westelijke vleugel werd vanwege instortingsgevaar afgebroken. Pas begin jaren negentig wist de Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen een brede discussie op gang gebracht of Nederhemert als ruïne of als herstelbaar huis moest worden beschouwd. Ondanks de verwoesting bleken de restanten zoveel "bronwaarde" te bezitten in de vorm van oude bouwsporen en historische details, dat voor het laatste kon worden gekozen. De overheid verleende een "kanjersubsidie" van € 2,5 miljoen op een totale bouwsom van € 6,1 miljoen. Zo kon in 2001 met de restauratie worden gestart, deels als leerlingproject.

Open Monumentendag Vlaanderen – september 2003

Voor een klein gezelschap ICOMOS-leden werd een excursie langs diverse Vlaamse Belforten georganiseerd op 28 september 2003. Het Davidsfonds te Leuven stelde 24 Belforten in Vlaanderen en zelfs in Frankrijk en Nederland (Sluis) voor twee dagen open met een uitgebreid programma van rondleidingen, carillonbespelingen, exposities, etc. Sinds 1999 zijn de Vlaamse Belforten opgenomen op de Werelderfgoed Lijst.

Uitwisseling met ICOMOS Vlaanderen

Het reguliere patroon van de jaarlijkse uitwisseling met ICOMOS-Vlaanderen werd doorbroken doordat Nederland haar beurt in 2002 uitstelde naar 2003. Door een intensieve voorbereiding werd op 20 juni 2003 evenwel een uitgebreid en coherent programma in Middenbeemster georganiseerd. Vier sprekers uit Nederland, Vlaanderen, Luxemburg en Schotland belichtten vanuit hun praktische ervaring de publieksparticipatie bij het Werelderfgoed in de Benelux en het UK.

Sprekers tijdens het symposium waren:

- René Ros: Making a webiste on the Defence Line of Amsterdam as a private initiative
- Marc Schoellen: Understanding and misunderstanding in the enhancement of the city parks
Luxemburg
- Susanne van Aerschot - living and tourist management in the Flemish Béguinages: conflicting interests or stimulus ?
- Sarah Jane Brazil - the public consultation process at the New Lanark Site, Scotland

De lezingen in het Gemeentehuis van Beemster werden gevolgd door een excursie door de polder met levendige toelichting van een bewoonster als getrainde gids. Alle aspecten van de historische aanleg, verkaveling, bebouwing en gebruik werden getoond en toegelicht.

Een groot succes was het fantastisch verzorgde diner ter besluit van de informatieve dag, in een bijzonder onderdeel van de Beemster: het Fort benoorden Purmerend. Dit fort is één van de 42 forten die deel uitmaken van de Stelling van Amsterdam en is door haar ligging in de Beemster, dubbel onderdeel van de Werelderfgoed Lijst. De ambiance onder drie meter dik beton gaf een exclusief en toepasselijk aspect aan het verblijf op deze culturele locatie.

Met ruim veertig deelnemers, waarvan vijftien buitenlanders was de studiedag een groot succes. Voor de binnen- en vooral de buitenlandse gasten was in en om de polder gezocht naar toepasselijke 'erfgoedlogies'. Zowel de Gemeente Beemster als het Prins Bernhard Cultuurfonds droegen financieel bij aan het welslagen van deze dag.

B. Profilering internationaal

In tegenstelling tot vorig jaar was ICOMOS-Nederland goed vertegenwoordigd op de Europe Group Meeting (European Group of ICOMOS National Committees) die plaatsvond in mei 2002 in Istanbul. De vergadering werd voorafgegaan door een symposium getiteld "Conservation of the 20th Century Architectural and Industrial Heritage". Als voortvloeisel van de Nederlands-Vlaamse studiedag in de Van Nelle-fabriek in september 2000 en het gepubliceerde verslag daarvan was Wessel de Jonge uitgenodigd als spreker en sessieleider in het symposium. Namens DOCOMOMO heeft hij een resolutie met ICOMOS Europe opgesteld om de verantwoordelijkheid voor het industrieel erfgoed in gezamenlijkheid (uit) te dragen.

Benedict Goes heeft als *chef de bureau* van het Nederlandse comité een jaarverslag van de activiteiten gepresenteerd evenals het zgn. Montreal Action Plan. Dit laatste behelst een keuze van 20 representatieve voorbeelden van twintigste eeuwse architectuur. De selectie, opgesteld door Prof. Marieke Kuipers, oogste alom lof voor de variëteit en presentatie.

Belangrijke onderwerpen ter discussie waren de Europese normering binnen de bouwwereld die onvoldoende rekening houdt met de speciale situatie van monumenten en de Europese BTW-berekening m.b.t. monumenten. Over het laatste onderwerp zal vervolg-overleg met Europa Nostra plaatsvinden.

Tijdens de vergadering werd het Heritage @Risk Report 2001/2002 gepresenteerd, het tweede deel in deze serie. Hierin heeft Nederland wederom een bijdrage heeft geleverd, dit keer met de focus op het behoud van interieurs (toepasselijk in het Jaar van het Interieur).

Voorafgaande aan de General Assembly in Madrid vond op 28 november 2002 de Europe Group Meeting in Sevilla plaats. Door deze combinatie waren 30 landen vertegenwoordigd, waarbij Emil van Brederode Nederland representeerde en de vergadering heeft genotuleerd.

Er was overeenstemming over een sterkere samenwerking tussen ICOMOS en ICOM, onder andere maar niet uitsluitend in de effectiviteit van de ICOMOS-card. De hulp bij oprichting van nationale comités in nieuwe EU-landen behoeft aandacht; in Armenië, Kazachstan en Belarus zijn intussen comités actief die zich tijdens de vergadering presenteerden.

Een discussie over de expertise die bij de leden beschikbaar is, mondt uit in de vraag extra informatie aan het secretariaat te verstrekken. Vanuit het Nederlandse bureau is een beperkte lijst met namen van leden met ervaring en mogelijkheden voor internationale uitzending, inclusief hun ervaring, ingezonden.

General Assembly – zie paragraaf B.1

In juli 2003 was de Europe Group Meeting in Parijs georganiseerd, met een sociale component in de vorm van een ontvangst op het Château de Breteuil door de baron en barones de Breteuil. Benedict Goes heeft de collegiale contacten met de bestuurders van de 18 andere ICOMOS comités versterkt door deelname aan deze site-visit. Emil van Brederode heeft Nederland vertegenwoordigd tijdens de vergadering die grotendeels was gewijd aan de BTW-situatie in Europees perspectief.

Het Executive Committee van ICOMOS heeft in 2001 de zgn. Dubrovnik Guidelines opgesteld. Dit is een checklist die alle nationale comités geacht worden in te vullen, om zodoende het feitelijk functioneren van de comités centraal te kunnen beoordelen. In de verwerking is voorzien in een akkoordbevinden, een voorlopig akkoord en een alarm wanneer het comité niet blijkt te functioneren volgens algemeen aanvaarde normen (democratische bestuursbenoeming, betaling lidmaatschapsafdracht, etc). Het Nederlands bureau heeft de gevraagde informatie, inclusief bijlagen (jaarverslag, bestuursrotatie-schema, activiteitenverslag, bewijs van ledenvergadering,

bewijs van participatie in Advisory Committee en ISC's) geleverd aan het secretariaat in Parijs. Daarmee heeft Nederland ruimschoots voldaan aan de gestelde vereisten.

Persoonlijke bezoeken aan het secretariaat in Parijs en ontmoetingen met de voorzitter van ICOMOS International (beiden door Benedict Goes begin 2002) versterken de collegiale contacten die uitmonden in betere samenwerking.

Ter bevordering van de internationale profilering van ICOMOS-NL werd diverse keren artikelen en nieuwsfeiten aangeleverd voor ICOMOS News, het halfjaarlijkse informatieblad van de vereniging.

B.1 ICOMOS General Assembly 2002

De sinds lang aangekondigde General Assembly in Zimbabwe was voor oktober 2002 gepland. Het unanieme besluit van de Ledenvergadering van ICOMOS-NL in december 2001 tot een moratorium leidde in januari 2002 tot een officieel schrijven aan de President en het Executive Committee van ICOMOS International om de Nederlandse bezorgdheid kenbaar te maken. ICOMOS-NL stelde voor het officiële programma in Zuid-Afrika te houden en het Scientific Symposium in Zimbabwe. Daarmee zou de opening door de omstreden president Robert Mugabe voorkomen worden.

In februari 2002 besloot het Executieve Committee dat het congres wegens de politieke onrust en algehele onveiligheid in Zimbabwe moest worden uitgesteld. Bestuursverkiezingen (een statutaire verplichting) maakten een extra Assembly noodzakelijk. Hierop ontstond een uitvoerige, internationale e-mail discussie die uiteindelijk resulteerde in het besluit om van 1-5 december 2002 de 13e General Assembly te houden in Madrid.

Dankzij een in de meerjarenbegroting opgenomen extra subsidie van de RDMZ, kon ICOMOS-NL een bestuursdelegatie bestaande uit voorzitter, secretaris en chef de bureau uitzenden. In totaal bestond de Nederlandse vertegenwoordiging uit 17 personen, waarvan drie een presentatie hielden tijdens het symposium.

Voorafgaande aan de Assembly, vonden vergaderingen van het Advisory Committee en diverse subgroepen (Scientific Committees en Regional Groups waaronder de Europe Group) plaats in Sevilla, aangevuld met excursies naar Granada, Cordoba (beiden werelderfgoed) en Ubeda /Baeza (beoogd werelderfgoed-plaatsen).

Rob de Jong, Cor Dijkgraaf en Benedict Goes namen deel aan de vergadering van ISC-voorzitters. Belangrijkste uitkomst was het besluit om een intensievere samenwerking tussen diverse van de Committees die overlappende werkterreinen hebben.

Emil van Brederode werd tijdens de Assembly benoemd in het Voting Committee en was van nabij getuige van de omslachtige procedures die uiteindelijk leidden tot de verkiezing van de officiële bestuursorganen van ICOMOS.

Zowel tijdens de (deel-)vergaderingen die onderdeel van het symposium uitmaakten als in de wandelgangen zijn talloze contacten met collega's uit andere landen opgebouwd en aangehaald. Vooral de voorzitter boorde een nieuw netwerk van contacten aan.

Juist de persoonlijke contacten en duurzame correspondentie die daaruit voortvloeit vormen de grote toegevoegde waarde van een internationaal treffen als de General Assembly.

In de loop van 2003 werd opnieuw de General Assembly in Zimbabwe aangekondigd, nu te houden van 27-31 oktober 2003 als 14e Assembly. Op 5 juni 2003 heeft ICOMOS-NL opnieuw aan de President en Executive Committee laten weten dat Nederland geen delegatie zou zenden. Tijdens de Europe Group meeting in Parijs heeft de secretaris het Nederlandse standpunt nogmaals ter tafel

gebracht. Terwijl er geen algemene steun was, bleek dat vele landen niet aanwezig zullen zijn, maar dan zonder officieel bezwaar te maken.

Achteraf bleek dat door het beperkt aantal vertegenwoordigde nationale comités de besproken en (beduidend kleiner aantal) besloten resoluties, niet rechtsgeldig waren.

De volgende General Assembly staat voor september 2005 in Beijing (China) geagendeerd.

C. Profilering nationaal

ICOMOS-NL onderhoudt contacten met vele nationale organisaties, zowel overheid als non-gouvernementeel. Door bestuursvertegenwoordiging zijn de contacten met SNA, NCM, ROB, RDMZ en het Platform Werelderfgoed het meest geïnstitutionaliseerd. Incidenteel, steeds naar aanleiding van een specifieke vraag of situatie, worden de contacten met anderen aangehaald. Voor een overzicht van alle organisaties waarmee in de verslagjaren correspondentie is onderhouden, zie bijlage 4.

Namens het bestuur heeft het bureau er bij het ministerie van OCenW, met afschriften aan RDMZ en ROB, op aangedrongen dat Nederland zich actief betoont in het HEREIN-project. De ministers van de Raad van Europa hebben gezamenlijk besloten dat via een website informatie over de nationale wet- en regelgeving mbt cultuur beschikbaar gemaakt zal worden. Vooralsnog ontbreken de Nederlandse gegevens. Mede op aandrang van ICOMOS wordt dit project nu serieus voorbereid.

D. Kennisontwikkeling via de ISC's

Nederland is goed vertegenwoordigd in de twintig Internationale Scientific Committees. Volgens de bepalingen van de Eager Principles, moeten de "voting members", de officiële vertegenwoordigers, elke drie jaar worden aangemeld aan de desbetreffende comités. Het bureau heeft in januari 2003 alle comités aangeschreven om de Nederlandse aan te melden c.q. vertegenwoordiging te bevestigen.

Archaeological Heritage Management

Voor 2002 had ICAHM een vergadering voorzien in Harare, in samenhang met de General Assembly van ICOMOS. In overleg met ICROM was ook deelname aan de 'Africa 2009 workshop' gepland. Deze activiteiten zijn niet doorgestaan wegens de verplaatsing van de ICOMOS vergadering naar Madrid. Het comité heeft een rapport opgesteld als bijdrage aan 'Heritage at Risk' (pp 220 tot 227). Een verzoek aan de leden van het comité om materiaal voor het volgende deel, had geen resultaat.

In overleg met de Society for American Archaeology, de European Association of Archaeologists, ICOMOS-USA en enkele andere organisaties hebben verschillende leden van het comité, waaronder de Nederlandse vertegenwoordiger, meegewerkt aan een verkenning voor betere samenwerking en onderlinge steun tussen deze organisaties op mondiaal niveau. Vooralsnog lijkt dit initiatief geen vervolg te krijgen. In 2002 het comité een enquête onder de leden uitgevoerd over de bekendheid met en de effectiviteit van het ICOMOS *Charter on the Protection and Management of the Archaeological Heritage*.

Een deputatie van het comité heeft in februari deelgenomen aan het congres over World Heritage Archaeological Site Management Guidelines in Israël.

Het ICAHM bestuur heeft per brief aan de premier van de State of Western Australia haar verontrusting uitgesproken over de ontwikkelingsplannen voor de Dampier Peninsula, waar zich een van de grootste collecties belangrijke rotstekeningen ter wereld bevindt.

Op verzoek van algemeen secretaris J.L. Luxen verzorgt ICAHM de inhoudelijke inbreng in het door de EU gesubsidieerde APPEAR-project, dat zich vooral richt op de omgang met archeologische monumenten in de

historische binnensteden. Aangezien de overige bestuursleden van ICAHM geen band met Europa hebben, neemt de Nederlandse vertegenwoordiger samen met de heer Luxen namens ICOMOS/ICAHM deel in het project dat tot eind 2005 zal lopen. In 2003 werden 3 bijeenkomsten van het APPEAR-project bijgewoond, tweemaal in Luik en eenmaal in Barcelona. Het project heeft inmiddels een website geopend waar de voortgang van de werkzaamheden gevolgd kan worden op “ http://www.in-situ.be/A_pres_overview.html ”. Omdat ook bij de ICOMOS-bijeenkomst in Victoria Falls nagenoeg geen leden aanwezig konden zijn, heeft het comité in 2003 een zeer goed bezochte jaarvergadering gehouden tijdens het World Archaeological Congress in Washington DC in juni 2003. Gustavo Araoz (Vice-President ICOMOS voor Noord Amerika) en Neil Silberman gaven een presentatie van het Ename charter. ICAHM heeft besloten om een bijdrage te leveren aan de consultatie over de inhoud van het charter en aan de verspreiding ervan. Besloten is tevens om als comité een standpunt in te nemen tegen de gang van zaken bij het mijnbouwproject te Rosia Montana in Roemenië, waar de beroemde Romeinse mijnen verwoest dreigen te worden. Ook is opnieuw een Heritage-at-risk rapport vastgesteld. De Nederlandse vertegenwoordiger Willem Willems is herkozen als vice-voorzitter van het comité.

Photogrammetry / Documentation

In 2002 werden de belangrijkste activiteiten van CIPA (ICOMOS and ISPRS Committee on Documentation of Cultural Heritage) georganiseerd in samenhang met het symposium van ISPRS commissie V getiteld "*Close Range Imaging, Long range vision*" van 2 tot 6 september 2002 in Corfu (Griekenland):

- CIPA annual meeting
- Workshop "Laser scanning for cultural heritage recording"
- Tutorial "Current advances in 3D reconstruction and documentation of cultural heritage"
- Eerste RecorDIM (Recording, Documentation and Information Management) Task Group meeting

De grote belangstelling voor de workshop (meer dan 80 deelnemers) onderstreept het belang van de opkomst van laserscanning voor documentatie van cultureel erfgoed. Inmiddels zijn er ook in Nederland enkele bedrijven die deze techniek in huis hebben. Een voordeel van laserscanning is dat in enkele minuten een 3D puntenwolk met hoge dichtheid beschikbaar is (in de orde van een miljoen punten). Onderwerpen van onderzoek zijn het koppelen van scans (ook wel registratie van puntenwolken genoemd) opgenomen vanuit verschillende standpunten en de verdere verwerking van scans tot bijvoorbeeld een computermodel. Verwacht wordt dat een deel van het documentatiewerk dat vroeger met fotogrammetrie werd gedaan in de toekomst met behulp van laserscanning zal gebeuren of met een combinatie van beide technieken.

Van 30 september tot 4 oktober 2003 werd het tweejaarlijkse CIPA symposium gehouden in Antalya (Turkije). Dit was het negentiende internationale symposium van CIPA getiteld "*New Perspectives to Save Cultural Heritage*" (www.cipa2003-antalya.org , ook voor de proceedings). Ongeveer 200 deelnemers uit 50 landen bezochten het symposium. De presentaties lieten een groot scala aan toepassingen en ontwikkelingen in de fotogrammetrie zien waarbij de gebruikte beelden varieerden van video-opnamen tot satellietbeelden. Ook nu bleek de grote belangstelling voor de laserscanning voor documentatie van cultureel erfgoed. Op de excursiedag was voor de Nederlandse delegatie het bezoek aan de stad Myra – de geboorteplaats van Sinterklaas – het hoogtepunt. Het symposium werd gecombineerd met de CIPA Annual Meeting en een RecorDIM bijeenkomst. Het doel van de laatste bijeenkomst (40 deelnemers) was het dichterbij elkaar brengen van de informatie-gebruikers en de producenten onder het motto "Bridging the Gap". Voor nadere informatie over CIPA wordt aangeraden de website <http://cipa.icomos.org> te raadplegen.

Cultural Tourism

Het internationale comité is in het afgelopen triennium, na de actieve jaren waarin het Charter Cultural Tourism werd opgesteld, wat minder actief geweest. Oorzaken zijn een wisseling van de voorzitter en een mislukte poging een vergadering in Griekenland te beleggen. Wel was er een intensief e-mail contact. Tijdens de General Assembly in Madrid werd de draad echter weer energiek opgepakt. Er was een goed bezochte vergadering van het comité waarin het programma voor de komende jaren werd uitgestippeld. Ook was er een boeiende gezamenlijke vergadering met de World Tourism Organisation die zijn hoofdkwartier in Madrid heeft. Besloten werd meer samen te werken en enkele gezamenlijke activiteiten te ontwikkelen.

Tengevolge van de windstilte op het internationale vlak is ook de Nederlandse werkgroep in 2002 niet bijeen geweest. Wel werd de vertaling van het internationale Handvest Cultureel Toerisme in het Nederlands afgerond en in de besturen van ICOMOS Nederland en Vlaanderen goedgekeurd. Deze zal worden gepubliceerd.

In september 2003 heeft het internationale comité een vergadering op Rhodes (Griekenland) gehouden, gekoppeld aan het congres van de Organisatie van Wereld Erfgoedsteden (OWCH).

Op Rhodes heeft een Workshop zich gericht op het onderzoeken van de relatie tussen behoud van het cultureel erfgoed en het toerisme in deze werelderfgoed stad. Doel is het ontwikkelen van een evaluatie methodiek. Bij de workshops zijn ook leden van het internationale ICOMOS comité voor historische steden en dorpen en de World Tourism Organisation (WTO) betrokken.

Eveneens met de WTO heeft het Comité een handboek over *Congestion Management* in voorbereiding.

Cultural Routes

Het comité houdt actief een website bij op <http://www.icomos-ciic.org/>

Afgesproken is dat per continent een belangrijke culturele route wordt geïdentificeerd en gepromoot. Dat betreft de route naar Santiago, kleinere netwerken in Malta, Griekenland en Zuid-Oost Europa. In Europa wordt het gebrek aan aandacht voor de Romeinse wegen als gemis ervaren. Ook voor Azië en Afrika, waar historisch-culturele routes zijn, moet nog veel werk verricht worden. Gesponsord door het Nederlands Fonds-in-Trust bij de UNESCO en in samenwerking met Japan is in 2003 een onderzoek uitgevoerd naar de Zijderoute door China.

Historic Gardens and Cultural Landscapes

Eind jaren negentig verbreedde het in 1970 gestichte op historische tuinen en parken gerichte ICOMOS-IFLA Committee zijn aandachtsveld ook tot het werkerrein van het historische cultuurlandschap. Sindsdien draagt het de naam van International Committee of Historic Gardens-Cultural Landscapes, ICOMOS-IFLA. De meeste 'effectiv' en corresponderende leden komen uit Europa. De groei van het aantal leden uit andere continenten heeft geleid tot het besluit om waar mogelijk zogeheten 'continental working groups' te formeren in overeenstemming met de continentale indeling die het World Heritage Committee van de UNESCO hanteert. Zo wordt er gewerkt aan het vormen van een werkgroep voor Azië/Pacific en één voor Noord-en Zuid-Amerika. In verband hiermee worden de statuten van het Committee gewijzigd.

In 2002 hield het Committee tijdens de General Assembly van ICOMOS zijn jaarlijkse vergadering in Madrid, het jaar daarna in Berlijn (titel '*The Palaces and Parks of Potsdam and Berlin*' on the World Heritage List of UNESCO. Exemplary presentation of problems, methods and work results in the parks of Klein-Glienicke, the Berlin part of the world heritage of the Potsdam-Berlin cultural landscape") en Bad Muskau ("*Presentation of an international cultural landscape 'Muskauer Park-Park Muzakowski'*").

Als reguliere activiteiten van het Committee en zijn leden kunnen met name de missies worden genoemd, die op verzoek van ICOMOS in Parijs worden uitgevoerd rond het Werelderfgoed van de UNESCO (bv. Engeland: London/Kew Gardens; Duitsland: Park Muskau/Muzakowski Park). Ook worden leden individueel uitgenodigd om te adviseren bij het herstel en/of de revitalisatie van grote, internationaal erkende historische parken (Frankrijk: Parijs, Duitse Ambassade; Oostenrijk: Park van Schönbrunn). Daarnaast prijst het Committee zich gelukkig een actieve rol te kunnen spelen bij internationale conferenties (Spanje, Granada, '*En Busca del Jardin Perdido. Reflexiones sobre el uso y la rehabilitacion*', 22-24 oktober 2002). Tijdens de bijeenkomst in Bad Muskau is door het Committee medewerking toegezegd en al direct geleverd aan de Muskauer Schule, die daar in 2003 van start ging voor op personen werkzaam in Midden- en Oost-Europa, gericht op herstel en onderhoud van historische parken.

Meer dan eens is een vertegenwoordiger van het Committee uitgenodigd om te komen spreken bij de presentatie van een nieuw boek ('*Gartenlust-Lustgarten. Die schönsten historischen Gärten in Deutschland*', Schloss Charlottenburg, Berlijn, 9 april 2003) of bij de opening van een tentoonstelling, manifestatie/festival ('*Gartenräume-Historische Parks in Sachsen-Anhalt*', Wernigerode, 13 september 2002) of herdenking ('*Festkolloquium 'Historische Wallgrünanlagen in Europa*', Arbeitskreis Historische Gärten van het Deutsche Gesellschaft für Gartenkunst und Landschaftskultur e.V (DGGL), Bremen, 11-12 april 2002; uitreiking '*Goldene Lindenblatt*', de '*Kulturpreis*' van de DGGL, Schloss Muskau, 4 oktober 2002).

Onder redactie van de ere-voorzitter van het Committee, Ms. Carmen Anón Feliú, verscheen in 2003 'Culture and Nature. International legislative texts referring to the safeguard of natural and cultural heritage' (Leo S. Olschki, 2003. Gardini e Paesaggio, 5). Ter gelegenheid van de bijeenkomst in Berlijn verscheen '25 Jahre Gartendenkmalpflege in Klein-Glienicke. Ein wiederentdeckter Garten Eden / 25 Years of Conservation of the Historic Parks in Klein-Glienicke. A rediscovered Garden of Eden'. Landesdenkmalamt Berlin, Fachreferat Gartendenkmalpflege, Berlin, 2003).

Shared Built Heritage

De Nederlandse werkgroep is één van de meest actieve. Zelfs in de interim-periode na het overlijden van Frits van Voorden, waarin zowel het internationale als het nationale comité geen voorzitter had, werd het overleg voortgezet. De scriptiewerkplaats kreeg in 2002 vorm door de uitgave van een folder, een poster en een overleg met vertegenwoordigers van de universiteiten en technische hogescholen. De inzet van Pauline van Roosmalen en de steun van de TU Delft was hierin van onschatbare waarde. Individuele leden rapporteerden regelmatig over hun eigen activiteiten: Scholen-Adopteren-Monumenten project overgenomen in Jakarata, onderzoek in archieven van Nederlandse architecten in Indonesië, contacten met de VS en het John Adams Institute (Amsterdam) over Dutch heritage, contact met culturele attachés van de diverse Nederlandse ambassades, informatie over het opgerichte Pukat Dokumentasi Arkitektur in Jakarta, missies naar Mumbai (India), Medan (Sumatra), Malakka (Maleisië) in verband met de restauratie van een VOC-huis, en Suriname, informeel bezoek aan Sri Lanka.

Elke vergadering houdt een van de leden een presentatie van een buitenlands project waar hij/zij bij betrokken is: Crommewijnengebeid (Suriname), Elmina (Ghana), Malakka (Maleisië), Cubu (Philippijnen). In september 2002 werd Cor Dijkgraaf bereid gevonden het voorzitterschap van de Nederlandse sectie op zich te nemen en zich kandidaat te stellen als internationaal voorzitter, waartoe hij tijdens de General Assembly te Madrid is verkozen. Tevens is daar de naam van het comité gewijzigd in *Committee on Shared Built Heritage*. Begin 2003 verscheen een nieuwe folder met *actionplan* dat voorziet in een jaarlijks forum in een plaats met veel gemeenschappelijk erfgoed, leidend tot concrete aanbevelingen aan de lokale overheid. Op voorstel van de ministeries van OCenW en BuZa is een aanvraag gedaan voor financiële ondersteuning van het comité gedurende drie jaar vanuit het programma Cultuur & Ontwikkeling. Zowel de continuïteit van het secretariaat als de organisatie van de Forum-bijeenkomsten zouden hiermee veilig gesteld worden. Na verloop van tijd bleek dat de aanvraag niet gehonoreerd zou worden. Het geplande forum in Ghana (okt 2003) moest hierdoor komen te vervallen.

In de opstartperiode van het comité is Benedict Goes opgetreden als secretaris, ook voor de contacten met de internationale leden en het ICOMOS-bestuur in Parijs. Eind 2003 heeft het bestuur van ICOMOS-NL bepaald dat de inzet van de chef de bureau voor dit ene comité niet langer verantwoord is binnen de begroting en activiteiten van de vereniging.

Vernacular Architecture

In feite zijn de Nederlandse geïnteresseerden in dit onderwerp samengebracht in de SHBO (Stichting voor Historisch Boerderijen-Onderzoek), dat daardoor functioneert als achterban voor de vertegenwoordiger in het comité. In 2003 vond in Amersfoort het CIAV-congres plaats. Hieraan werd deelgenomen door ongeveer 80 deelnemers afkomstig uit 35 landen. Het thema van de conferentie was de toekomst van landelijke bouwkunst in een veranderende samenleving. Aandacht werd geschonken aan de bedreigingen waaraan met name de historische boerderijen bloot staan terwijl gezocht werd naar de mogelijkheden van zinvolle herbestemming om deze kwetsbare categorie cultureel erfgoed, een nieuwe toekomst te geven.

Het thema herbestemming staat, mede naar aanleiding van het CIAV-congres, ook centraal in een internationaal samenwerkingsproject van de Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek en de universiteit van Milaan. Voortvloeiend uit het congres zijn eveneens plannen gemaakt voor een inventarisatie van zogeheten Dutch Barns and Dutch Houses in de Verenigde Staten waarvoor in Nederland betrokkenheid wordt gezocht met SHBO, ICOMOS Nederland, Het Nationaal Contact Monumenten en het Restauratiefonds.

Risk Preparedness

In april 2002 heeft de chairman, Leo van Nispen, moeten besluiten zijn mandaat om het comité uit te bouwen teruggegeven. Zijn pogingen om steun van de leden en andere organisaties te verwerven hadden

onvoldoende draagvlak. Opkomende initiatieven binnen ICOMOS als Heritage@Risk bleken zonder overleg en samenwerking tot stand te komen, wat tot verlies van daadkracht leidde.

Tijdens de General Assembly te Madrid kwam het comité bijeen, bijgewoond door Benedict Goes. Het voorzitterschap wordt waargenomen door Robyn Riddett (Australië). Gepoogd wordt om nadere aansluiting te vinden bij Blue Shield en andere partners (o.a. de ISC binnen ICOMOS). Unaniem werd de grote en onbaatzuchtige inzet van Leo van Nispen geprezen; hij werd als ere-lid van het Comité benoemd.

Training

Na de succesvolle CIF meeting in Helsinki 2001, gecombineerd met de conferentie "Dangerous Liaisons" over behoud van *post-war modernism in city centres*, staat voor 2004 bijeenkomst ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van het comité gepland. Daartoe wordt samengewerkt met het UK Education and Training Committee dat een studiedag wil organiseren over de rol van monumentenbehoud in het algemeen onderwijs. Reeds jaren wordt, met wisselende inzet, gewerkt aan een wereldwijd overzicht van de stand van *training*. Daartoe heeft de Nederlandse werkgroep in 2003 drie bijeenkomsten gehouden. Gewerkt wordt aan een raster voor ordening van de informatie over de onderwijssituatie in alle aspecten van '*conservation*'. De Nederlandse vertegenwoordiging is in handen van Henriëtte van der Linden, in nauwe samenwerking met Caspar Laffrée die op de ROB het internationaal secretariaat voor zijn rekening neemt.

Stone

De activiteiten van de groep zijn geconcentreerd op maken van een thesaurus met definitie van schadetypen, die voorkomen bij natuursteen. De schadeclassificatie wordt in eerste instantie gemaakt in het Engels, Frans en Duits; daarnaast zullen vertalingen in diverse andere talen worden gemaakt.

Uitgangspunt voor de discussie wordt gevormd door enige bestaande schade-classificatie systemen.

Vergaderingen vonden o.a. plaats in september 2002 bij KIK - IRPA in Brussel, in mei 2003 in Athene en in december 2003 in Thailand en Cambodja. De Nederlandse vertegenwoordiger Rob van Hees hield in Brussel een inleiding op basis van de vraagstelling of een "schade-classificatie systeem voor natuursteen" als een nuttig instrument moet worden beschouwd. Mede op basis van deze presentatie is besloten het Masonry Damage Diagnostic System (o.a. ontwikkeld door TNO Bouw) en de daarin opgenomen Damage-atlas, als mede uitgangspunt voor de ICOMOS thesaurus te gebruiken. Met name de laatste bijeenkomst in Thailand en Cambodja kon door slechts een gering aantal commissieleden worden bezocht (de NL vertegenwoordiger kon ook niet aanwezig zijn). De commissie werkt momenteel aan het aanleggen van een bestand met voorbeeld foto's van aantastingsfenomenen aan natuursteen.

Polar Heritage

Het Committee on Polar Heritage (IPHC) is één van de laatst opgerichte werkgroepen van ICOMOS. Nederland levert één van de 14 nationale vertegenwoordigers. Financiering geschiedt door een subsidie van het Noorse Riksantikvaren (Directoraat Cultural Heritage). Naast de brede verspreiding van een folder, maakt het comité zich bekend via www.polarheritage.com, een website die sinds april 2002 online is.

Het comité heeft het op zich genomen deel VII in de ICOMOS serie Monuments & Sites te verzorgen, dat verschijnt in april 2004. Louwrens Hacquebord levert hierin een bijdrage onder de titel 'Dutch Cultural Heritage in the Arctic'.

Ook in het Heritage@Risk rapport 2002/03 heeft het comité een hoofdstuk over polair erfgoed ingediend. Het comité heeft een uitgebreid netwerk van informele contacten met instituten die het polaire erfgoed in bescherming nemen, op beide polen. Enkele van deze organisaties hebben IPHC officieel geconsulteerd.

Stained Glass

Dit comité is qua doelgroep onderdeel van Coprus Vitrianum, dat met name een kunsthistorische benadering heeft. Aspecten van conservering, behoud en beheer komen slechts eens in de twee jaar aan bod.

Van de volgende comités waarin Nederland actief is vertegenwoordigd is een verslag niet tijdig ontvangen: *Historic Towns and Villages; Underwater Cultural Heritage; Earthen Structures; Legal, Administrative and Financial Issues.*

E. Leveren expertise

Blue Shield Nederland

Blue Shield richt zich op de bescherming van Nederlands cultureel erfgoed tegen de bedreigingen die het gevolg zijn van natuurrampen, molest en militaire handelingen en op het organiseren van nationale en internationale hulp. De oprichting van het Blue Shield Comité Nederland is een initiatief van de Nederlandse vertegenwoordigers van de vier overkoepelende internationale cultuurorganisaties: ICA (International Council on Archives), IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), ICOM (International Council of Museums), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) en van de Nationale UNESCO Commissie. De ICOMOS-vertegenwoordiger, ir. H.C.A. de Kat, ondersteund door een klankbordgroep bestaande uit vertegenwoordigers van RDMZ, RGD en NCM, maakt zich sterk voor het gebouwde erfgoed.

Op 13 februari heeft Blue Shield Nederland een Ronde Tafel Bijeenkomst georganiseerd met als thema "Projectmatig samenwerken bij rampen", dit naar aanleiding van haar eerste hulpverlening: die bij de watersnoodramp in Tsjechië. De ervaring wijst uit dat de coördinatie en de uitvoering van wederzijdse verplichtingen nog verbetering behoeft. BS-NL stelt hiervoor protocollen op.

Eind oktober 2003 heeft het bestuur van Blue Shield Nederland haar 'strategisch plan voor 2003-2004' aangeboden aan het Ministerie van OCW - directie Cultureel Erfgoed.

Blue Shield Nederland aan de opzet en inrichting van een database met daarin namen en gegevens van experts en hun expertise, opgebouwd vanuit het ngo-netwerk.

Op 5 november 2003 is de het Comité een rechtspersoon geworden door oprichting van de Stichting Blue Shield Nederland.

Informatief is de website van de stichting : www.blueshield.nl

Een van de functies van ICOMOS is het bieden van toegang tot het netwerk van professionele contacten. Buitenlandse architecten, monumentenzorgers en studenten die hun werkveld en ervaringen willen uitbreiden, worden door het bureau in contact gebracht met relevante specialisten in Nederland.

Voorbeelden hiervan zijn:

* Geraldine Walsh, Brendan O'Neill, Colman Curran, Chief Executive Officer and Directors of the Dublin Civic Trust. Voor deze groep is een meerdaags programma samengesteld om hen, als leiding van een relatief jong non-gouvernementeel monumentenbureau, te tonen hoe in Nederland (en Amsterdam in het bijzonder) het particulier initiatief functiuneert.

* Mw. dr. Badriyah Salleh, directeur Melaka Museums Corporation, Rosli Nor, architect in de Melaka Historic City Council maakten deel uit van een delegatie van 12 personen uit Maleisië die Nederland bezochten ter voorbereiding van de nominatie van Melaka/Penang voor de Werelderfgoed Lijst. Voor hen werd een programma door heel Nederland samengesteld.

* Juliet Hodgkiss, gardening staff member of Museum of Welsh Life , werd doorverwezen naar diverse Nederlandse tuin-experts.

* Grainne Shaffrey, namens National Heritage Council, Ireland, (briefwisseling) in verband met vergelijkend onderzoek naar particuliere financiering van restauraties.

Ook individuele binnenlandse contacten worden adequaat doorverwezen en zo aan deskundig advies geholpen.

In voorkomend geval worden door het bureau aanbevelingsbrieven en uitnodigingsbrieven verzonden om steun te verwerven c.q. visa te verkrijgen voor studiereizen. Bij voorbeeld:

- * Kris Pantrono, ivm onderzoek Sugar Industry and Steam Trains on java
- * Hasti tarekat, Sumatra Heritage Trust, ivm visum-aanvraag
- * J.P.A.M. Corten, ivm ondersteuning bij het opstellen van businessplan Crommewijnegebied
- * Lourdes Joy Martinez Onozawa, Cubu Heritage Conservation Council, Pilippines

Op verzoek van de Taskgroup Heritag@Risk heeft ICOMOS-NL een bijdrage geleverd aan het H@R Report (raadpleegbaar via de website: www.icomos.org). Naar aanleiding van de publicatie van dit rapport in 2000 waarin wij de problematische situatie in Willemstad (Curaçao) aan de orde stelden, is op de Antillen en in Nederland politieke aandacht voor de situatie toegenomen. Naast de rapportage hierover werd aandacht besteed aan de nog onvoldoende bescherming van historische interieurs in de Nederlandse monumentenwet. Dit naar aanleiding van het Jaar van het Interieur.

In het verslagjaar is de samenwerking met WTA-Nederland/Vlaanderen (Wetenschappelijk-Technische Groep voor Aanbevelingen inzake Bouwrenovatie en Monumentenzorg) bestendig door een overeenkomst om elkaars studiedagen te publiceren. Met andere organisaties en instellingen bestaat eveneens een collegiale uitwisseling van informatie: Europa Nostra, UNESCO Centrum Nederland, ARCAM, NAI.

Diverse bestuursleden hebben op internationaal niveau een bijdrage geleverd aan de kennisontwikkeling binnen de monumentenzorg. Zoals ook in het beleidsplan expliciet is aangegeven is de betrokkenheid van ICOMOS-leden voor een groot deel 'onzichtbaar' doordat zij hun inzet leveren in het kader van hun officiële betrekking. Dit geldt onverkort voor bestuursleden die hun bestuursfunctie op vrijwillige basis uitoefenen. Toch is het goed om in dit jaarverslag melding te maken van de bijdrage die mede op basis van en zeker ter versterking van het wereldwijde ICOMOS netwerk vanuit Nederland is geleverd. Het geeft aan hoe wijd vertakt de Nederlandse inbreng wereldwijd is.

Het bureau heeft in het voorjaar van 2003 op verzoek van het internationaal secretariaat een oproep aan de leden verzonden om overcomplete boeken uit het ICOMOS Documentation Centre te bestellen. Hieruit is een centrale bestelling van tientallen boeken, congresverslagen en tijdschriften voortgekomen die een nuttige plek in de boekerij van Nederlandse leden hebben gekregen. Ook de nieuwe ICOMOS uitgaven in de serie Monuments & Sites zijn op deze wijze verspreid.

F. Betrokkenheid bij werelderfgoed

Het bestuur heeft zich actief opgesteld inzake het Nederlands Wereld Erfgoed. De participatie van een vertegenwoordiger van de Stichting Platform Werelderfgoed in het bestuur draagt hiertoe bij. Bureau Monumentenzorg Amsterdam informeert regelmatig over de voortgang van de nominatie van de Amsterdamse binnenstad voor de World Heritage List.

Actieve deelname betoont ICOMOS in de overlegstructuren van de nationale UNESCO commissie en van DCE van het ministerie van OCenW betreffende het Nederlandse beleid inzake Wereld Erfgoed. De projectgroep die het ministerie van OCenW in 2002 heeft ingesteld in het kader van de verkiezingen van het Werelderfgoedcomité, had als doel de kandidatuur van Nederland in de persoon van Rick van der Ploeg te ondersteunen. Hoewel het doel wel werd bereikt, leidde deze interdepartementale groep waarin ICOMOS-NL en Stichting Platform Werelderfgoed Nederland als niet-overheid organisaties waren uitgenodigd, door onduidelijke informatievoorziening niet tot de beoogde gestructureerde verkiezingscampagne.

De contacten met de permanente vertegenwoordiging bij UNESCO zijn onder andere met dit doel aangehaald.

Op verzoek van het internationaal secretariaat heeft het bureau Nederlandse experts gezocht die namens UNESCO een nominatie voor de Werelderfgoed Lijst konden beoordelen. Het betrof de nominatie voor James Island in Gambia.

Om de inzet van Nederlandse leden bij UNESCO- en/of ICOMOS-missies te stimuleren heeft het bureau een beknopte lijst samengesteld van twintig experts. Deze lijst, voorzien van ervaringen en contactgegevens, is ter beschikking gesteld aan het bureau in Parijs en de President. Uit overleg blijkt dat ondanks de centrale database van leden, de selectie van experts in voorkomend geval nog voornamelijk gebeurt op basis van parate kennis van stafleden. In dat opzicht is het voor het Nederlands bureau van groot belang over informatie te beschikken van de leden ten aanzien van hun internationale activiteiten.

G. Gastheerschap

Regelmatig ontvangt het bureau van ICOMOS buitenlandse gasten. Bezoekers komen soms rechtstreeks in contact met ICOMOS-NL, maar worden vaak ook door andere organisaties aangemeld. SICA, NMV, NCM en SNA zijn de voornaamste landelijk opererende organen die bezoekers in contact met ICOMOS brengen, al of niet in samenhang met het HGIS-C Bezoekersprogramma.

Ook wanneer bezoekers rechtstreeks bij ICOMOS te gast zijn wordt samenwerking met andere organisaties gezocht, omdat in verband met de uitbouw van professionele contacten doorverwijzing gewenst is. Hiermee komt de functie 'Gastheerschap' dichtbij 'leveren expertise' te liggen.

Voorbeelden van ontvangen personen en groepen mensen:

- Sing Bawa, India
- studenten Delaware university
- Hasti Tarekat, voorzitter Sumatra Heritage Trust
- Irwin Langeveld, monumentenzorg Zuid-Afrika
- Sietse van der Laan, ontwikkelaar van een landgoed in Transylvanië (Roemenië)
- Geraldine Walsh, Brendan O'Neill, Colman Curran, directeur en stafmedewerkers Dublin Civic Trust
- Mw. dr. Badriyah Salleh, directeur Melaka Museums Corporation
- Rosli Nor, architect in de Melaka Historic City Council
- Des Alwi, Band Nera, Indonesië
- Lazar Sumanov, Macedonië
- Dr.ir. M. Danisworo, Technische Universiteit Bandung (Indonesië)
- Ghana Museum and Monuments Board
- Stephen Fokké, Suriname

Over de leden

Diverse leden van ICOMOS hebben wegens bijzondere verdiensten een eervolle onderscheiding ontvangen, waarvan melding in dit jaarverslag opportuun is:

Prof. dr. ir. C.L. Temminck Groll is tijdens de 14e General Assembly van ICOMOS benoemd tot erelid van ICOMOS wegens zijn verdiensten voor de monumentenzorg, met name voor de opleiding van jonge monumentenzorgers en restauratie-architecten. Zijn *magnus opus* "The Dutch Overseas, an Architectural Survey" vormt de bekroning van zijn lange carrière.

Ir. Wessel de Jonge is op 26 november 2003, bij gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van het hoofdgebouw van Zonnestraal door H.M. de Koningin benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

Drs. Rob de Jong, is op 2 oktober 2003 in Duitsland onderscheiden voor zijn verdiensten op het gebied van het Werelderfgoed en van historische cultuurlandschappen, tuinen en parken, met '*das Verdienstkreuz 1/. Klasse des Verdienstensordens der Bundesrepublik Deutschland*'.

Bijlage 1 Bestuur / medewerkers

Dagelijks bestuur

1.	Prof. dr .K.A. Ottenheim, voorzitter	hoogleraar Rijksuniversiteit Utrecht
2.	Mevr. dr. ir. E.L. van Olst, vice-voorzitter (tot 15-1-2002) Ir. R. Apell vice-voorzitter (vanaf 15-1-2002)	directeur Stichting Historisch Boerderij Onderzoek Adviseur monumentenbeleid RGD, Atelier Rijksgebouwendienst
3.	E.R. van Brederode, secretaris	directeur NCM
4.	Dr. ir. W.V.J. Freling, penningmeester	architect
5.	Drs. F.J.L. van Dulm	senior beleidsmedewerker RDMZ
6.	Mevr. drs. D.H.H. Scheerhout	directeur SNA
7.	Mw. drs. S. van Dockum	adjunct-directeur ROB
8.	Mw. J. Benningen-Harlaar	voorzitter Platform Werelderfgoed Nederland
9.	Ir. L.B. Wevers	architect / bouwhistoricus, voorzitter Activiteitencommissie

ICOMAC(tiviteitencommissie)

1. ir. L.B. Wevers, voorzitter
2. J.W. van Beusekom
3. mw. drs. O. Faber
4. drs. B.R. Goes

vaste medewerker

drs. Benedict R. Goes, *chef de bureau*

Bijlage 2 Werkgroepen

Werkgroepen ICOMOS Nederland voor de Internationale Wetenschappelijke Comités

Internationaal Comité	Vertegenwoordiger
Underwater Cultural Heritage	dr. Th.J. Maarleveld (board member)
Photogrammetry / Documentation	dr. F.A. van den Heuvel
Vernacular Architecture	drs. J.A. van Zuylen
Historic Towns and Villages	ir. R. Apell
Training	mw. H.C.M. van der Linden C.M. Laffrée (secretaris)
Wood	ir. N.C.G.M. van de Rijt
Archaeological Heritage Management	prof. dr. W.J.H. Willems (vice-president)
Cultural Tourism	E.R. van Brederode
Cultural Routes	dr. R. van Oers
Historic Gardens and Cultural Landscapes	drs. R. de Jong (president)
Analysis and Restoration of Structures of Architectural Heritage	S. Heruc, dipl.ing. MTD
Legal, Administrative and Financial Issues	mr. L. de Wit
Shared Colonial Architecture and Townplanning	ir. C. Dijkgraaf (president)
Risk Preparedness	vacature
Stone / Rock Art /	ir. R.P.J. van Hees
Earthen Structures	ir. W.H.M. Schijns
Stained Glass	dr. B.A.H.G. Jütte
Polar heritage	Prof.dr. L. Hacquebord

Organisaties waarmee ICOMOS-NL overleg en correspondentie voert

Nationaal

Artis Natura Magister
BNA - Bond Nederlandse Architecten
Bond Heemschut
Bouwnet – Verbond van Ondernemers in de Bouwnijverheid
CIO-K - ???
Cultureel Erfgoed Noord-Holland
FIEN – Federatie Industrieel Erfgoed
Gemeente Amsterdam, stadsdeel Centrum
HGIS-C bezoekersprogramma
Monumentenwacht Noord-Holland
NMV – Nederlandse Museum Vereniging
NUC – Nationale UNESCO Commissie
NV Stadsherstel
Prins Bernhard Cultuurfonds
Provincie Noord-Holland, bureau Monumentenzorg & Archeologie
SICA – Stichting Internationale Culturele Activiteiten
Stichting Amsterdam Monumentenstad
Stichting Herstelling
Stichting Nieuwe Hollandse Waterlinie
Stichting Stelling van Amsterdam
Toerisme Recreatie Nederland
TNO-Bouw
UNESCO Centrum Nederland
Universiteit van Amsterdam
Vereniging Hendrick de Keyser
WTA – Wetenschappelijk-technische Groep voor Aanbevelingen inzake bouwrenovatie en monumentenzorg

Internationaal

Delaware University, NY
Dublin Civic Trust
ICOM – International Council of Museums
Istituto Portugues do Património Arquitectónico
National Geographic
Permanent Vertegenwoordiger bij UNESCO te Parijs
Regering Nederlandse Antillen
Stad Brugge
Stichting Gebouwd Erfgoed Suriname
Regering der Nederlandse Antillen
TICCIH
UNESCO-Asian-Pacific Office
World Heritage Centre